

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№3 (540)
травень-червень
2018

Головний науковий редактор:
академік НАН України *В.А.СМОЛІЙ*

Наукова рада:

Андреа Граціозі (Неаполь, Італія), *Зенон Козут* (Едмонтон, Канада),
В.М.Литвин (Київ), *С.М.Плохій* (Кембридж, США), *Анджей Поппе* (Варшава,
Польща), *О.О.Рафальський* (Київ), *В.Ф.Репринцев* (Київ), *В.С.Степанков*
(Кам'янець-Подільський), *Т.Г.Тайрова-Яковлева* (Санкт-Петербург, Російська
Федерація), *П.П.Толочко* (Київ), *Б.М.Флора* (Москва, Російська Федерація)

Редколегія:

Г.В.Боряк, *В.Ф.Верстюк*, *С.В.Віднянський*, *В.М.Горобець*, *О.І.Гуржій*,
В.М.Даниленко, *О.М.Донік* (заст. гол. ред., відпов. за вип.), *С.В.Кульчицький*,
О.Є.Лисенко, *М.Р.Литвин*, *І.К.Патриляк*, *Р.Я.Пиріг*, *О.П.Рєєнт* (заст.
гол. ред.), *В.М.Ричка* (заст. гол. ред.), *О.С.Рубльов* (заст. гол. ред.), *П.М.Сас*,
В.Ф.Солдатенко, *В.П.Трощинський*, *О.А.Удод*, *Ю.І.Шановал*

Наукові редактори:

канд. іст. наук *О.М.Донік*, д-р іст. наук *О.П.Рєєнт*,
д-р іст. наук *В.М.Ричка*, д-р іст. наук *О.С.Рубльов*

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту історії України
НАН України, протокол №7 від 29.05.2018 р.

Відповідальний секретар:

В.В.Григор'єв

Електронна версія:

www.history.org.ua

Редактори:

В.В.Григор'єв
О.М.Донік

«УІЖ» індексується в міжнародних
наукометричних базах даних:
EBSCO, Google Scholar,
Slavic Humanities Index, РИНЦ

Макет і верстка:

А.О.Михайлова

Формат 70x100/16
Гарн. Century Schoolbook
Папір офсет. №1. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 19,5. Обл.-вид.арк.21
Тираж 400 прим. Зам. №97
Підписано до друку 26.06.2018 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ №263 видане Держкомвидавком
України 14.12.1993 р.

Віддруковано з оригінал-макета
у ТОВ «ДІА»

Свідоцтво ДК №1149
від 12.12.2002 р.
Адреса: вул. Васильківська, 45, оф.400
м. Київ, Україна, 03022
Тел./факс: +380 (44) 257-16-15
E-mail: dia_1997@ukr.net

UKRAINIAN HISTORICAL JOURNAL

Institute of the History of Ukraine, I.F.Kuras Institute of Political and Ethno-National Research.
Founded in 1957. Published 6 times a year. Editor-in-chief Valerii Smolii. Address of the editorial office: 4, M.Hrushevs'koho, office 501, Kyiv, Ukraine, 01001. Tel. +380 (44) 278-52-34, fax +380 (44) 279-63-62, e-mail: uhj@history.org.ua

Адреса редакції: вул. М. Грушевського, 4, офіс 501, Київ, Україна, 01001
Тел. +380 (44) 278-52-34, факс +380 (44) 279-63-62, e-mail: uhj@history.org.ua

Науковий журнал. Заснований 1957 р. Виходить 6 разів на рік. © Редакція «УІЖ»

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

- Одрін О.** Рабська праця у сільському господарстві Ольвійського поліса: до постановки проблеми 4
- Заяць А. (Львів).** Райці волинських міст XVI – першої половини XVII ст.: чисельність, персоналії, повноваження 23
- Гліва А. (Варшава, Польща).** Асиметричний аспект татарського військового мистецтва (XVII ст.) 46
- Бевзюк Є. (Ужгород).** Матеріальне заохочення слов'янських «будителів» як знаряддя поширення Російською імперією ідеї панславізму (друга половина XIX ст.) 73
- Каліщук О. (Луцьк).** Українсько-литовсько-польський досвід «війни у війні»: спроба компаративного аналізу 92
- Решетченко Д.** Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: передумови реорганізації (1945–1948 рр.) 111

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

- Синяк І.** Із джерел до історії Коліївщини: протоколи допитів полонених гайдамаків загону Савки Майбороди 124
- Якубець А.** До питання джерельної бази історії радянського повсякдення (на прикладі журналу «Перець») 145

ПЕРСОНАЛІЇ

- Черняхівська О.** Історик і шевченкознавець М.Ткаченко: призабутий ініціатор проекту багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» 154

ПОВЕРТАЮЧИСЬ ДО НАДРУКОВАНОГО

- Русина О.** Ще раз про іконографію «Радивіллщини» 1651 р. 176

ПУБЛІКАЦІЇ

Листи Михайла Грушевського до Олафа Брока (<i>вступна стаття й публікація В.Тельвака, Дрогобич</i>)	184
---	-----

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Федорук Я. На перехресті століть: Ярослав Дашкевич та історичне середовище: Спогади (<i>О.Ясь</i>)	200
Горелов М., Моця О., Рафальський О. Цивілізаційний крах Переяславського проекту (Україна і Московія: історія співіснування і ворожнечі) (<i>В.Шпак</i>)	204
Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті (<i>Є.Ковальов</i>)	207
Заярнюк А. Окреслюючи українське селянство в Габсбурзькій Галичині, 1846–1914 (<i>С.Могильний, Будапешт, Угорщина</i>)	211
Галіцька Б. Польський Дикий Захід: Примусові міграції й культурне освоєння Надodrщини 1945–1948 (<i>І.Коваль-Фучило</i>)	219
Галагіда І. «І вас переслідувати будуть...»: Штрихи до історії репресій проти Української Греко-Католицької Церкви в Польщі у 1944–1957 рр. (<i>В.Мороз, Львів</i>)	225

ХРОНІКА

Волошин Ю. (<i>Полтава</i>). III польсько-українська конференція «Політико-адміністративні, суспільно-економічні та культурно-релігійні зміни в Малопольській провінції ранньомодерного часу»	228
Маньковська Р. Круглий стіл «В'ячеслав Чорновіл: постать на тлі епохи (до 80-річчя від дня народження)»	231
Молчанов В. Всеукраїнська науково-практична конференція «Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження-2018»	236

Наукова література, видана Інститутом історії України НАНУ в 2017 р.	238
---	-----

Горелов М., Моця О., Рафальський О.
Цивілізаційний крах Переяславського проекту
(Україна і Московія: історія співіснування і
ворожнечі). – К.: ІПІЕНД ім. І.Ф.Кураса
НАН України, 2017. – 256 с.

На сучасному етапі суспільного розвитку добре відомо, що той, хто володіє інформацією, той володіє світом. Логічним постає питання: якою інформацією? Правдивою, брехливою чи спеціально підготовленою сумішшю, яка відповідає певним інтересам та політичним завданням?

Лауреат Нобелівської премії А.Франс говорив: «Немає магії сильніше, ніж магія слів». Нині інформаційний простір нашої

країни продовжує перебувати під тиском сторонніх чинників, вплив яких посилюється. Так звані психоісторичні операції, що застосовують кремлівські ідеологи, стали нормою сучасної гібридної війни проти України. Побудовані, як правило, на спотвореній інформації, вони мають на меті позбавити наше суспільство власних смислів і цінностей, нав'язати свою життєву філософію, зруйнувати й паралізувати волю до боротьби. Наукова війна за власну історію дедалі більше переростає у війну за наше сьогодення, а, якщо бути ще більш точним, то за наше майбутнє, оскільки саме історична пам'ять і є визначальною для формування ідентичності та цивілізаційних цінностей будь-якої людини та народу.

Для створення критичної маси громадян, готових сприйняти привнесені гасла «російського світу», було задіяно ще радянські пропагандистські міфи про «велику Росію», «визвольну місію» росіян, «споконвічну братерську дружбу», «один народ», «ущербність західних цінностей» тощо. Однією з таких тем є укладена 1654 р. угода між царським та козацьким урядами. Звичайний на той час військово-політичний союз переріс у документ цивілізаційного значення, навколо якого точаться суперечки й донині.

Автори монографії, котрі сповідують фундаментальний джерельний аналіз, покладений на аналітико-синтезуючий досвід попередніх напрацювань, зосередили увагу не тільки на дослідженні витоків Переяславської ради та її змісту, але й на аналізі існуючих теорій і концепцій її наслідків.

Пропонована монографія логічно влітається та є суттєвим доповненням до засадничої колективної праці «Цивілізаційна історія України» (М.Горелов, О.Моця, О.Рафальський; Київ, 2005 р.), в якій автори простежили розвиток протоцивілізацій і цивілізацій, що існували на території сучасної України, від античних часів до виникнення Київської Русі, її трансформацій у складі Литовсько-Польської держави та Речі Посполитої, створення козацької державності, функціонування української цивілізації у складі Російської

імперії, Польщі, Австро-Угорщини, СРСР, виникнення сучасної української цивілізації періоду незалежності.

Наукова проблема, порушена в рецензованій монографії, безперечно актуальна та значуща, оскільки відображає теоретичний і практичний інтереси до питання зародження й формування взаємин двох сусідніх народів в умовах суспільно-політичних трансформацій, які, своєю чергою, мають безпосередній вплив і на сучасний стан суспільної думки, становлення демократичної політичної культури.

Монографія демонструє ґрунтовну теоретичну підготовку авторів, їх обізнаність із масивом першоджерел та наукової літератури, у тому числі найновішими публікаціями з означеної теми дослідження. Для аналізу залучено значну кількість матеріалів, що стосуються не лише історії співіснування двох народів, а й контекстуально дотичних галузей: релігієзнавства, археології, політології, літературознавства тощо, що дало змогу авторам скласти цілісну картину цивілізаційного краху переяславського проекту, виявити взаємообумовлену залежність культурних, політичних, економічних та інших цивілізаційних процесів.

Звертає на себе увагу композиційна побудова книжки. До класичних для наукових праць вступу, основної частини та висновків додано резюме, в якому акцентовано викладено основні ідеї монографії. Означивши у вступній частині наукове, історичне, суспільне значення обраної теми дослідження, наявні теорії та твердження щодо змісту Переяславської угоди, незаперечні й дискусійні аспекти, автори вибудували власне, певним чином результуюче бачення цієї проблематики. Ретельно змалювавши світопорядок першої половини XVII ст., внутрішні та зовнішні загрози й виклики, вони ніби закликають читача стати співучасниками пошуку оптимального рішення, що постало перед гетьманським урядом.

У наступних розділах автори спочатку аналізують різні думки щодо переяславських документів у контексті гетьманської державної політики, а згодом показують їх наслідки впродовж понад 300-літньої історії: від часів Б.Хмельницького до сьогодення. Структурно змістову частину поділено за хронологією та дійовими особами: від І.Виговського, наступника Б.Хмельницького, який разом із ним займався розробкою та був присутнім при укладанні Переяславського договору, до останнього гетьмана К.Розумовського; козаки та їх нащадки в російському суспільстві; державницькі періоди українського буття у XX ст.; Україна у складі СРСР; відновлення національної державності та крах переяславських угод. Такий розподіл стає цілком зрозумілим після завершення читання книги. Спираючись на значний фактологічний матеріал, автори на тлі основної проблематики значною мірою розкривають і показують шляхи українського державотворення, формування української нації та притаманних їй цінностей. Розмаїття трактувань, на перший погляд, простих і зрозумілих речей зайвий раз свідчить про значущість підписаної угоди та її неоднозначність.

Монографія містить чимало положень і висновків, які демонструють неупередженість авторів, відсутність антиросійських поглядів чи

проросійських уподобань. Перекреслюється чимало популістських тверджень. Зокрема спільно з багатьма російськими колегами вони розвіюють міф про «возз'єднувальну» роль Переяславської угоди. Із цим важко не погодитися, оскільки не можна «возз'єднати» те, що ніколи не було єдиним. Цивілізаційний європейський вектор розвитку Київської Русі та східна азійська модель побудови й розвитку Московії не перетиналися ані у часі, ані у просторі.

Безсумнівний і той факт, що наслідком підписання Переяславської угоди стало утворення могутньої держави, життєдіяльність якої суттєво вплинула на цивілізаційний розвиток не тільки регіону, а й загалом світоустрою; певним чином уберегло наших пращурів від засилля Речі Посполитої. Обираючи сюзерена, гетьман Б.Хмельницький, на думку авторів, у першу чергу спирався на спільне з московітами ідеологічне підґрунтя – православну віру.

Об'єктивною реальністю є також те, що перебуваючи у складі Російської імперії, а згодом СРСР, тривало взаємне культурне збагачення української й російської цивілізацій; фактично відбулося об'єднання всіх українських земель; українська держава жила за законами «локальних цивілізацій».

Водночас, маючи становище «старшого брата», росіяни активно проводили політику російщення, формування в українців «малоросійської ментальності», меншовартості, економічної, політичної та культурної другорядності. У різні періоди історії такі дії наражалися на спротив, сприяли утвердженню української ідеї.

Із розпадом СРСР у 1991 р. Україна вже як самостійна держава обрала, а точніше відновила, європейський цивілізаційний напрямок розвитку, задекларувала бажання стати повноправним членом європейської спільноти. Ледь оговтавшись від ейфорії власної самостійності, новоімперські правителі Російської Федерації кинули всі сили на повернення України у свої тенета. Не вийшло хитрощами та підкупом, так вони розпочали реальну війну – захопили Крим, частину Донбасу. Проте події 2014–2018 рр. показують, що українці не хочуть бути продовжувачами традицій російської та радянської імперій – обирають власний шлях розвитку.

У багатьох пострадянських людей і донині не може вкластися в голову, що російські «брати» можуть піти на нас війною. І тут постає питання: а чи «брати»? Пропонована монографія істориків Миколи Горелова, Олександра Моці, Олега Рафальського багато у чому дає відповідь на це запитання. Шкода лише, що таке потрібне сучасному українському суспільству видання вийшло невеличким накладом і практично недоступне для масового читача. Варто було б подумати й над перекладом монографії європейськими мовами, що сприятиме утвердженню позитивного образу України та її громадян за кордоном.

Віктор Шпак (Київ)